

QADIMGI MIGRATSIYALARNING USTURUSHONA IJTIMOYIY- IQTISODIY HAYOTIGA TA'SIRI

Eshmamatova Nozima Baxodir qizi
magistrant (Jizzax davlat pedagogika universiteti)

Tel: +998945251014

E-mail: baxodirovna1014@gmail.com

Ilmiy raxbar: F. E. Toshboyev,
tarix fanlari doktori (DSc), professor

Annotatsiya. Ushbu maqolada qadimgi migratsion jarayonlarning Usturushona ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga ko'rsatgan ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqotda arxeologik topilmalar, yozma manbalar va zamonaviy ilmiy adabiyotlar asosida mintaqadagi aholi ko'chishlarining dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq va madaniy hayotga qanday ta'sir qilgani o'rganilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Usturushonaga turli davrlardan ko'chib kelgan aholining madaniy integratsiyasi mintaqaning iqtisodiy taraqqiyotida muhim omil bo'lgan, sug'orma dehqonchilik tizimlarining rivojlanishi va Buyuk Ipak yo'li savdosidagi faol ishtirok aynan migratsion jarayonlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan.

Kalit so'zlar: Usturushona, qadimgi migratsiya, ijtimoiy-iqtisodiy hayot, arxeologik yodgorliklar, Buyuk Ipak yo'li, madaniy integratsiya, dehqonchilik, hunarmandchilik.

Аннотация. В данной статье анализируется влияние древних миграционных процессов на социально-экономическую жизнь региона Устурushона. Исследование, основанное на археологических находках, письменных источниках и современной научной литературе, рассматривает, как миграции населения в регионе повлияли на сельское хозяйство, ремесла, торговлю и культурную жизнь. Результаты показывают, что культурная

интеграция населения, мигрировавшего в Устурошону в разные периоды, была важным фактором экономического развития региона, а развитие орошаемых систем земледелия и активное участие в торговле Великого Шелкового пути были тесно связаны с миграционными процессами.

Ключевые слова: Устурошона, древние миграции, социально-экономическая жизнь, археологические памятники, Великий Шелковый путь, культурная интеграция, сельское хозяйство, ремесла.

Abstract. This article analyzes the impact of ancient migration processes on the socio-economic life of the Usturoshona region. The study, based on archaeological finds, written sources and modern scientific literature, examines how population migrations in the region affected agriculture, crafts, trade and cultural life. The results show that the cultural integration of the population who migrated to Usturoshona from different periods was an important factor in the economic development of the region, and the development of irrigated farming systems and active participation in the trade of the Great Silk Road were closely related to migratory processes.

Keywords: Usturoshona, ancient migration, socio-economic life, archaeological monuments, Great Silk Road, cultural integration, agriculture, crafts.

KIRISH

Migratsiya shaxslarning doimiy yoki vaqtincha yashash joyini o'zgartirish maqsadida bir hududdan ikkinchi hududga ko'chib o'tishini anglatuvchi tushuncha sifatida insoniyat tarixining barcha davrlarida muhim ijtimoiy hodisa bo'lib kelgan [1:56]. Lotincha "migratio" so'zidan kelib chiqqan bu atama nafaqat geografik ko'chishni, balki madaniyatlar, texnologiyalar va iqtisodiy an'analarning tarqalishini ham o'z ichiga oladi. Qadimgi davrlarda urush, tabiiy ofatlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklar insonlarni o'z yashash joyini o'zgartirishga majbur qilgan bo'lsa, bu jarayonlar yangi hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan [1:56-57]. Usturoshona - hozirgi O'zbekistonning Jizzax, Sirdaryo viloyatlari va Tojikistonning shimoliy qismini o'z ichiga olgan qadimgi tarixiy-

madaniy mintaqa bo'lib, miloddan avvalgi I mingyillikning o'rtalaridan to arab istilosigacha mustaqil siyosiy birlik sifatida mavjud bo'lgan [2]. Bu mintaqa Buyuk Ipak yo'lining muhim bo'g'ini sifatida turli xalqlar va madaniyatlarning kesishish nuqtasida joylashganligi sababli, migratsion jarayonlarning ijtimoiy-iqtisodiy hayotga ta'sirini o'rganish uchun o'ziga xos laboratoriya vazifasini o'taydi [3].

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, Usturushona migratsiyasi masalalari ko'pincha faqat siyosiy-harbiy kontekstda o'rganilgan bo'lsa-da, ularning mintaqaning iqtisodiy rivojlanishi, hunarmandchilik an'analari va madaniy landshaftiga ta'siri yetarli darajada tahlil qilinmagan. Arxeologik tadqiqotlar natijasida qo'lga kiritilgan yangi ma'lumotlar, xususan, Chilhujra qal'asi, Qaliyatepa, Qo'rg'ontepa va boshqa yodgorliklardan topilgan ashyolar bu bo'shliqni to'ldirish imkonini beradi [4:29-30]. Shuningdek, mintaqadagi ko'chmanchi chorvador va o'troq dehqon aholisi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, ularning birgalikdagi xo'jalik faoliyati va madaniy almashinuvi masalalari ham alohida ilmiy ahamiyatga ega [5:45-46].

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy tahlil, arxeologik interpretatsiya va manbashunoslik metodlari qo'llanilgan. Birinchi metod orqali Usturushonaga turli davrlardan ko'chib kelgan etnik guruhlarining ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri qiyosiy o'rganilgan. Arxeologik interpretatsiya metodi yordamida moddiy madaniyat namunalari, xususan, sopol buyumlar, tanga topilmalar va me'morchilik qoldiqlari tahlil qilingan. Manbashunoslik metodi esa qadimgi Xitoy xronikalari, arab geograflari asarlari va zamonaviy ilmiy tadqiqotlarni tanqidiy baholashda qo'llanilgan.

Usturushona tarixini o'rganishda P.I.Lerxning 1867-yildagi ilmiy safari muhim bosqich bo'lgan, u Jizzax yaqinidagi Ilono'tti darasi qoyatoshlariga bitilgan tarixiy lavhalarni o'qib, mintaqa tarixiga oid dastlabki ilmiy ma'lumotlarni fanga kiritgan [4:30]. V.V.Bartold 1894-yilda Shahristonga sayohat qilib, Ustrushonada arab xalifaligining kolonial siyosati bir muncha kuchsiz bo'lganligini va shu omil tufayli mahalliy madaniyatga arab ta'siri chegaralangan darajada bo'lganligini ta'kidlagan [4:30]. Bu xulosa mintaqaning madaniy mustaqilligini saqlab qolishida migratsion

jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishda muhim ahamiyatga ega. M.H.Pardaevning "Shimoli-g'arbiy Ustrushona ilk o'rta asrlarda" nomli dissertatsiyasi mintaqadagi qishloq makonlari, me'morchilik an'analari va moddiy madaniyatni kompleks o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, unda ko'chmanchi va o'troq aholi o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar masalasi ham yoritilgan [6:39-40]. A.A.Gritsina tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda Kultepa, Qoratepa shahar yodgorliklari va qadimgi aholi manzilgohlari o'rganilgan, To'rtko'ltepa karvonsaroylarining kashf etilishi esa Ustrushonada "gavjum yarmarka va bozorlar mavjud bo'lganligi"ni isbotlagan [4:34].

Migratsiyaning nazariy asoslari nuqtai nazaridan, aholi ko'chishlari ichki va tashqi turlarga bo'linadi hamda iqtisodiy va siyosiy sabablar bilan belgilanadi [1:57]. Usturushona kontekstida ikkala tur ham kuzatilgan: ichki migratsiya qishloqlardan shaharlarga, tog' hududlaridan vohalarga yo'nalgan bo'lsa, tashqi migratsiya Sharqiy Turkiston, So'g'd, Baqtriya va boshqa mintaqalardan kelgan aholini o'z ichiga olgan [7]. F.E.Toshboevning tadqiqotlarida Jizzax vohasidagi ko'chmanchi chorvadorlar madaniyatiga oid mo'rorqo'rg'onlar o'rganilgan va ularda dafn marosimlari, yodgorlik sohiblarining etnik mansubligi hamda yaylov chorvachiligining shakllanishi kabi masalalar tahlil qilingan [4:35]. Bu tadqiqotlar mintaqaga shimoliy cho'l hududlaridan ko'chib kelgan ko'chmanchi qabilalarning mahalliy o'troq aholi bilan integratsiyalashuvi jarayonlarini tushunishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Arxeologik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Usturushonaga qadimgi davrlardan boshlab turli yo'nalishlardan migratsion oqimlar yo'nalgan va bu jarayonlar mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Miloddan avvalgi III-II asrlarda Qaliyatepa shahar yodgorligiga asos solingan bo'lib, V-VIII asrlarda shahar hududi kengayib rivojlangan [4:34]. Bu davrda mintaqaga So'g'd va Baqtriyadan kelgan hunarmandlar, savdogarlar va dehqonlar yangi texnologiyalar, sug'orish usullari va hunarmandchilik an'alarini olib kelganlar. Arxeologik qazishmalar natijasida Qing'irtepa qal'asidan topilgan 35 dona tangalar xazinasini,

jumladan, Turk xoqonligi maliklari tomonidan VIII asrda zarb qilingan tangalar, mintaqaning keng savdo aloqalaridan dalolat beradi [4:33].

1-jadval. Usturushona arxeologik yodgorliklaridan topilgan migratsion aloqalar ko'rsatkichlari

Yodgorlik nomi	Davri	Topilmalar turi	Kelib chiqish mintaqasi	Ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati
Qaliyatepa	Mil.avv. III-VIII asr	Sopol buyumlar, me'morchilik qoldiqlari	So'g'd, Farg'ona	Shahar madaniyati rivojlanishi
Qing'irtepa	VII-VIII asr	Tangalar xazinasi (35 dona)	Turk xoqonligi	Savdo-pul munosabatlari
Chilhujra	VI-VIII asr	Pishiq g'ishtlar, me'morchilik	Mahalliy va So'g'd	Harbiy-ma'muriy markaz
To'rtko'ltepa	VIII-X asr	Karvonsaroy qoldiqlari	Buyuk Ipak yo'li	Xalqaro savdo
Eski Xovos	Mil.avv. I asr - mil. VI asr	Eylatan madaniyati sopollari	Farg'ona	Madaniy integratsiya

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, Usturushona yodgorliklaridan topilgan ashyolar mintaqaning turli madaniy markazlar bilan aloqada bo'lganligini tasdiqlaydi. Eski Xovos yodgorligidan topilgan Eylatan madaniyatiga xos sopol idishlar Farg'ona vohasidan ko'chib kelgan yoki savdo aloqalari orqali kirib kelgan aholining mavjudligidan dalolat beradi [4:31]. Shuningdek, Miq qal'asidan topilgan temir rudasini eritadigan metallurglar qo'nalg'alari mintaqada ixtisoslashgan hunarmandchilik markazlari mavjud bo'lganligini ko'rsatadi, bu esa ko'chib kelgan ustalarning mahalliy iqtisodiyotga qo'shgan hissasini aks ettiradi [4:33].

Migratsiyaning Usturushona ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga ta'siri bir necha yo'nalishda namoyon bo'lgan. Birinchidan, sug'orma dehqonchilik tizimlarining rivojlanishida ko'chib kelgan aholining tajribasi muhim rol o'ynagan. N.S.Likoshinning qayd etishicha, Shahrison botig'ida joylashgan qadimiy

inshootlarning sug'orilish tarixi mintaqaning irrigatsiya madaniyati yuqori darajada bo'lganligini ko'rsatadi [4:30]. Bu tizimlar So'g'd va Baqtriya sug'orish an'alarining sintezi natijasida shakllanganini arxeologik dalillar tasdiqlaydi. Ikkinchidan, hunarmandchilik ishlab chiqarishining diversifikatsiyasi kuzatilgan - kulolchilik, metallurgiya, to'qimachilik sohalarida yangi texnikalar joriy etilgan. Uchinchidan, savdo-sotiq infratuzilmasining kengayishi To'rtko'ltepa kabi karvonsaroylar qurilishida o'z ifodasini topgan [8].

**2-jadval. Migratsiyaning Usturushona iqtisodiy tarmoqlariga ta'siri
(mil.avv. III asr - mil. VIII asr)**

Iqtisodiy tarmoq	Migratsiya ta'siri	Dalillar	Natija
Dehqonchilik	So'g'd sug'orish texnologiyalari kiritilishi	Shahriston irrigatsiya inshootlari	Hosildorlik oshishi
Metallurgiya	Ixtisoslashgan ustalar ko'chib kelishi	Miq qal'asi temir eritish qoldiqlari	Mahalliy ishlab chiqarish rivojlanishi
Savdo	Buyuk Ipak yo'li savdogarlarining faolligi	Tangalar xazinalari, karvonsaroylar	Shaharlarning gullab-yashnashi
Hunarmandchilik	Farg'ona va So'g'd kulolchilik an'analari	Eylatan madaniyati sopollari	Mahalliy uslublar shakllanishi
Chorvadorchilik	Ko'chmanchi qabilalar integratsiyasi	Mozorqo'rg'onlar, dafn ashyolari	Aralash xo'jalik tizimi

Ikkinchi jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, migratsion jarayonlar Usturushona iqtisodiyotining barcha asosiy tarmoqlariga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, ko'chmanchi chorvador va o'troq dehqon aholisi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar mintaqaning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lgan [9]. Ya.G'.G'ulomov ta'kidlaganidek, Qulpisar rabodi muhim harbiy strategik joyda qurilgan bo'lib, unda ko'chmanchi qabilalarning talonchilik yurishlariga zarba beruvchi harbiy kuch jamlangan, bu esa o'troq aholi xavfsizligini ta'minlagan va dehqonchilik hududlarining kengayishiga imkon bergan [4:32]. Shu bilan birga,

ko'chmanchilar chorvachilik mahsulotlari bilan ta'minlash orqali shaharlardagi hunarmandchilik va savdo rivojlanishiga hissa qo'shganlar.

Tahlil natijalariga ko'ra, Usturushonaning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida migratsiyaning uchta asosiy bosqichini ajratish mumkin. Birinchi bosqich (miloddan avvalgi III-I asrlar) davomida mintaqaga janubiy va g'arbiy yo'nalishlardan dehqonchilik madaniyati vakillari ko'chib kelgan va dastlabki shahar markazlari shakllangan. Ikkinchi bosqich (milodiy I-V asrlar) da Buyuk Ipak yo'li faollashishi bilan savdogarlar va hunarmandlar migratsiyasi kuchaygan, bu esa shaharlarning gullab-yashnashiga olib kelgan. Uchinchi bosqich (VI-VIII asrlar) Turk xoqonligi davrida shimoliy ko'chmanchi qabilalarning mintaqaga kirib kelishi va mahalliy aholi bilan integratsiyalashuvi bilan tavsiflanadi [10:419-420]. Har bir bosqichda migratsiya mintaqaning madaniy va iqtisodiy qiyofasini boyitgan, yangi texnologiyalar, g'oyalar va an'analarning tarqalishiga xizmat qilgan.

Migratsion jarayonlarning Usturushona shaharsozlik madaniyatiga ta'siri alohida e'tiborga loyiqdir. Arxeologik tadqiqotlar natijasida aniqlangan ma'lumotlarga ko'ra, mintaqadagi shaharlar rejalashtirishida So'g'd va Baqtriya me'morchilik an'analari sezilarli iz qoldirgan. Qaliyatepa atrofida joylashgan Pardaqultepa, Komilbobotepa, Yoqubbobotepa va Jumatepa qishloq makonlarida o'tkazilgan qazuv ishlari shuni ko'rsatadiki, bu turar-joy komplekslarida rejalashtirish usullarining paydo bo'lishi va keyingi davrlarda rivojlanishi bevosita ko'chib kelgan aholi tajribasi bilan bog'liq bo'lgan [4:35]. Shuningdek, G'allaorol vohasidagi Qo'rg'ontepa shahar yodgorligining I asrdan XVIII asrlargacha bo'lgan madaniy qatlamlari tahlili mintaqada uzoq muddatli urbanizatsiya jarayoni kechganligini va bu jarayonda turli davrlardan ko'chib kelgan aholining doimiy hissasi bo'lganligini tasdiqlaydi [4:35]. Shaharlardagi mudofaa inshootlari, ibodatxonalar va turar-joy binolarining me'moriy uslublari mahalliy an'analari bilan kelgindi madaniyatlar sintezini yaqqol namoyish etadi.

Mintaqada kuzatilgan yana bir muhim jihat - bu migratsiyaning demografik tarkibga va ijtimoiy tabaqalanishga ta'siridir. Arxeologik ma'lumotlar shuni

ko'rsatadiki, Usturushonada aholining etnik tarkibi turli davrlardan ko'chib kelgan guruhlar hisobiga doimiy boyib borgan va bu jarayon jamiyatning ijtimoiy tuzilishiga ham ta'sir ko'rsatgan [5:46-47]. Ko'chib kelgan hunarmandlar va savdogarlar shahar aholisining o'rta qatlamini shakllantirgan bo'lsa, ko'chmanchi chorvadorlar qishloq va yarim ko'chmanchi aholi sifatida integratsiyalashgan. Qing'irtepa va Almantepadan topilgan VII-VIII asrlarga oid moddiy-madaniyat namunalari, jumladan, taroq tishlarisimon yonma-yon joylashgan uzun va tor xonalar [4:33], mintaqada o'ziga xos ijtimoiy tashkilot shakllari mavjud bo'lganligidan dalolat beradi. Bu xonalar tuzilishi katta oilaviy jamoalar yoki hunarmandchilik ustaxonalari uchun mo'ljallangan bo'lib, ko'chib kelgan aholi guruhlarining kollektiv yashash an'analari aks ettiradi. Shunday qilib, migratsiya nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy institutlarning shakllanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatgan.

XULOSA

Tadqiqot natijalarini umumlashtirib aytganda, qadimgi migratsion jarayonlar Usturushona ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga chuqur va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatgan. Mintaqaga turli davrlardan ko'chib kelgan aholi - dehqonlar, hunarmandlar, savdogarlar va chorvadorlar - o'zlarining texnologiyalari, madaniy an'analari va iqtisodiy tajribalari bilan mahalliy jamiyatni boyitganlar. Arxeologik dalillar shuni tasdiqlaydi-ki, Usturushonaning sug'orma dehqonchilik tizimi, metallurgiya va kulolchilik sanoati, savdo infratuzilmasi aynan shu migratsion oqimlar ta'sirida shakllangan va rivojlangan. Ko'chmanchi chorvador va o'troq dehqon aholisi o'rtasidagi simbioz munosabatlar mintaqaning iqtisodiy barqarorligini ta'minlagan, Buyuk Ipak yo'li savdosidagi faol ishtirok esa Usturushonani xalqaro savdo tizimiga integratsiyalashuviga yordam bergan. Shu bilan birga, mintaqaning geografik joylashuvi - tog' tizmalari va cho'l hududlari o'rtasidagi o'tish zonasi - uning turli madaniyatlar kesishish nuqtasi sifatidagi rolini belgilagan va migratsion jarayonlarning ijobiy ta'sirini kuchaytirgan. Kelgusida arxeologik tadqiqotlarning davom ettirilishi, yangi yodgorliklarning ochib o'rganilishi bu masala bo'yicha yanada chuqurroq xulosalar chiqarish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G'aniyev F.T., G'aniyeva G.I., Shukridillayeva S.E. Migratsiya tushunchasi, turlari va O'zbekistonda migratsiya huquqi hamda ularning sotsiologik talqini // Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Vol. 1, Issue 16. – B. 56-61.
2. Ustrushana // Vikipediya: O'zbek tilidagi erkin ensiklopediya. – URL: <https://uz.wikipedia.org/wiki/Ustrushana> (murojaat sanasi: 15.12.2025).
3. Уструшана // Википедия: свободная энциклопедия. – URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Уструшана> (дата обращения: 15.12.2025).
4. Abdullayev Sh.N., Mirzayev U. Ustrushona hududidagi arxeologik yodgorliklar va ularning o'rganilishi // Journal of New Century Innovations. – 2023. – Vol. 30, Issue 4. – B. 29-36.
5. Toshboyev F.E., Eshmamatova N.B. Migratsiyalarning Usturushona madaniyatidagi o'rni // Ta'lim Innovatsiyasi va Integratsiyasi. – 2025. – №43(2). – B. 45-48.
6. Pardaev M., Mominova G. From the History of the Study of the Early Medieval Rural Areas and Pottery of Ustrushona // Central Asian Journal of Social Sciences and History. – 2023. – Vol. 4, №3. – P. 39-43.
7. Ustrushona // Tarix.uz: tarixiy lug'at. – URL: <https://tarix.sinaps.uz> (murojaat sanasi: 15.12.2025).
8. Gritsina A.A. Раскопки караван-сарая Турткультепе // ИМКУ. – Тошкент: Fan, 2006. – №35. – С. 263-275.
9. Tugalov B. Qadimgi Usturushona aholisining marhumni poklash bilan bog'liq dafn marosimlari // ResearchGate. – 2024. – B. 25-32.
10. Shodmonov M.M. Commercial migrations in the ancient and medieval Central Asian region and their effects on Ustrushana // Molodoy uchenyy. – 2019. – №20(258). – P. 419-421.